

חקר מקרה – טיפול פסיכולוגי בקבוצה לילדות, לילדים ולנוער החווים קושי חברתי מתמשך: גישה מערכתית הכוללת את ההורים ואת הצוות החינוכי

אלון וסרמן

תקציר

המאמר מציג שלושה תיאורי מקרה (case studies) המבוססים על ניסיון קליני מצטבר, במטרה להמחיש גישה מערכתית להתערבות קבוצתית עם ילדים המתמודדים עם קשיים חברתיים מתמשכים. ההתערבות משלבת עבודה קבוצתית עם הילדים לצד ליווי מערכתי של הוריהם ושיתוף פעולה עם הצוות החינוכי. תיאורי המקרה מדגימים את יישומו של מודל טיפולי מערכתי בשדה, תוך התייחסות לעקרונותיו המנחים, לדילמות הטיפוליות האופייניות, ולתהליכי השינוי שהתאפשרו בזכות השותפות עם ההורים ועם אנשי החינוך.

הגישה מבוססת על ההנחה שלפיה אפשר לסייע לילדים לשפר את תפקודם החברתי בכל שלב התפתחותי, באמצעות יצירת סביבה טיפולית-מערכתית כוללת. במוקד המודל עומד שיתוף הפעולה בין הילד להוריו, לאנשי הטיפול, לקבוצת השווים ולמערכת החינוכית. העבודה הקבוצתית מתקיימת במהלך השנה עם קבוצות גיל שונות ומלווה במפגשים קבועים עם ההורים, ולעיתים גם עם הצוותים החינוכיים של הילדים. מעורבותם של מחנכים ויועצים חינוכיים נחשבת לחלק מהותי בתהליך, במיוחד כאשר נדרשים שינויים בסביבה החינוכית (כגון מעברי כיתה או בית ספר). העבודה המשותפת עם הצוותים החינוכיים כוללת לעיתים גם הדרכה והכוונה מקצועית, שמטרתן לחזק את המסוגלות החברתית של הילד בתוך מסגרת הכיתה.

אחד האתגרים החוזרים בתהליך הוא המתח המתקיים במקרים מסוימים בין ההורים לבין המערכת החינוכית. מודל ההתערבות מבקש לחזק את הקשר בין שני הגורמים הללו מתוך הבנה שטובת הילד מחייבת פעולה משותפת ואחודה. התהליך הטיפולי כולל זיהוי של כוחות ואתגרים חברתיים אצל הילד, והתנסות בשינוי במסגרת הקבוצה, עם אפשרות להכללה (generalization) של השינוי בכיתה ובסביבות אחרות.

במאמר מתוארים מבנה ההתערבות והעקרונות המנחים. במוקד ההתערבות עומדים שלושה עקרונות: ראשית, יצירת ברית טיפולית עם ההורה כמנוף לשיפור יחסים במערכת כולה; שנית, עבודה מערכתית המשלבת את הקבוצה, את ההורים ואת הצוות החינוכי במטרה להכליל את תהליכי השינוי אל מחוץ למסגרת הטיפולית; ושלישית, גישה המשלבת הכרה בקשיים לצד איתור כוחות אישיים ודרכים למימושם בזירה החברתית. זאת ועוד, המאמר מתאר את האופנים שבהם מתבצע תהליך הכללת השינוי מהקבוצה אל החיים החברתיים של הילד.

תיאור ההתערבות

הצורך בהתערבות

הורים לילדים המתמודדים עם קשיים חברתיים פונים לעיתים להתערבויות טיפוליות מתוך מגוון מניעים, הכוללים רצון להפחית את המצוקה ואת תחושת הבדידות של ילדם, דאגה לעתידו, ולעיתים אף תחושות אשמה או בלבול לגבי תפקידם כהורים. אולם, מעבר למניע, המשותף לכולם הוא הרצון לשפר את המצב החברתי של הילד. במצבים אלו ההורים מקיימים שיחות עם כל הנוגעים בדבר – הילד או הילדה, ילדים אחרים, הורים אחרים, המחנכת, היועצת החינוכית ועוד. במקרה שבו למרות כל השיחות והיזמות השונות, הקושי החברתי מתמשך, הם פונים לטיפול.

צפייה בילדים באינטראקציה קבוצתית מאפשרת הבנה עמוקה של מורכבותו של הקושי החברתי, תוך זיהוי דפוסים בזמן אמת, גם של אתגרים וגם של נקודות חוזק שיכולות לשמש בסיס להתערבות יעילה. כאשר הפסיכולוגים המטפלים אינם חלק מהמערכת הבית ספרית, לרוב לא קיימת אפשרות לתצפית ישירה בכיתה או להתערבות מיידית בזירה הטבעית של הילד. בהקשר זה, הקבוצה הטיפולית מהווה מסגרת משמעותית ללמידה חווייתית-חברתית ולבניית תהליכי שינוי. העבודה הקבוצתית מאפשרת לילד להתנסות בשחזור של דפוסים התנהגותיים, לזהות תגובות מצד קבוצת השווים, ולפתח דרכי פעולה חדשות. מעבר לכך, תהליך טיפולי זה כולל שיתוף פעולה בין כל המבוגרים הרלוונטיים – מטפלים, הורים

צוות חינוכי – שמטרתו לתמוך בהכללת השינויים החברתיים בזירות נוספות, ובפרט במסגרת הכיתה.

מתוך כך ברור שיש צורך במרחב טיפולי-הדרכתי להורים, שיאפשר תמיכה בתהליך של ילדם וכן בהתמודדות עם תחושותיהם שלהם. ההורים מהווים סוכני טיפול ראשוניים בחשיבותם, אשר יכולים לעזור בהכללת התהליך הטיפולי במציאות החברתית מחוץ לקבוצה. לצורך כך קיימת הכשרה והדרכה של צוות הפסיכולוגים לעבודה עם ההורים במתכונת של פגישות אישיות עם הפסיכולוג המטפל בקבוצה של הילד או הילדה.

מהות ההתערבות ומטרותיה

המטרה המרכזית של ההתערבות היא לעזור לילדים ולבני נוער לשפר את מצבם החברתי. הנגע של הבדידות הולך ומתרחב, במיוחד בדור הנוכחי, שבו קשרים חברתיים נתונים במאבק על תשומת ליבם של הילדים, לנוכח התכנים הרבים המגיעים מהמסכים (Weir, 2025). ילדים רבים מוצאים עצמם ללא חברים ומתקשים להתנהל באופן חברתי תקין בזירות החברתיות השונות, כגון חוגים, או מפגשים חברתיים אחרים, כמו למשל, עם בני דודים, אולם עיקר הקושי הוא בכיתה. זוהי הזירה החברתית המרכזית ובה יש ילדים שמסתדרים בצורה תקינה לצד ילדים שאינם מרגישים נוח. כדי לקיים את המטרה המרכזית של שיפור המצב החברתי, יש לפעול בחזיתות שונות ומשלימות. התהליך המרכזי מתקיים בקבוצה, כך שהילד מקבל הזדמנות מתמשכת לשיפור התנהלותו החברתית (Zingboim & Wasserman, in press). זאת, במקביל לתהליך המתקיים בשותפות בין הפסיכולוג המלווה את הילד בקבוצה לבין הוריו. נוסף על כך, המודל הטיפולי-המערכתי כולל קשר מקצועי עם הצוות החינוכי, לצורך הכללת הטיפול בהקדם האפשרי בזירה החברתית המרכזית, שהיא הכיתה (שכטמן, 2010).

הייחודיות הגלומה בהתערבות בהקשר ליחסי צוותי חינוך-הורים

מאחר שהתחום הרגיש של קושי חברתי קשור ליחסים בין הצוות החינוכי לבין ההורים, וכמובן גם לילד, חשוב שמטפלים יחתרו לקיים קשר בין כל הגורמים לטובת הילד. במקרים רבים,

ההורים מאוכזבים וטעונים רגשית כלפי גורמים שונים במערכת החינוכית. לעיתים קיימת בקרב ההורים תחושה של חוסר אונים, הנובעת מכך שאינם נמצאים עם הילד בבית הספר כדי לעזור לו להתמודד עם המצבים החברתיים השונים, אינם יודעים מה קורה בדיוק ומתקשים להאמין ביכולת האישית והמקצועית של הצוות החינוכי. כמו כן, לעיתים הם מתקשים להתמודד עם ההתנהגות של הילד או הילדה בבית ואינם מעוניינים לחשוף את הקושי בפני הצוות (Korem, 2024). העמדה המורכבת של הורים לילדים עם קושי חברתי קשורה לעיתים גם לקושי שלהם להכיר בכל הדינמיקה החברתית, כולל התהליכים בין בנם או בתם לבינם, אשר עשויים לכלול גם גוננות יתר, מסרים לא אחידים בחינוך, התייחסות פוגענית למחנכת ועוד. עמדה זו יכולה לאפיין גם הורים במעמד סוציו-אקונומי גבוה, אשר יכולים להרשות לעצמם טיפול פרטי. כך קורה, שבמקרים טיפוליים רבים חלק משמעותי מהעבודה מצריך התייחסות מתמשכת לנושא החיבורים בין הצוות החינוכי לבין ההורים והילד. במקרים המתוארים, נמצא שהתמודדות ההורים עם רגשות שליליים כלפי הצוות החינוכי היוותה תנאי חשוב להצלחת ההתערבות הטיפולית.

עיקרון השותפות בין צוותי חינוך להורים והאופן שבו הוא בא לידי ביטוי

כבר במפגש ההיכרות מוסבר להורים הערך של הקשר עם הצוות החינוכי. כדי שזה יתקיים, הם חותמים על ויתור סודיות המאפשר תקשורת ושיתוף פעולה עם הצוות החינוכי. פרט למסמך הרשמי, התקשורת מתקיימת רק לאחר בקשת ההורים לכך ופנייה מצידם אל הצוות החינוכי. זהו המהלך הראוי מבחינה אתית, אבל הוא מבטא גם את המציאות הטיפולית-החינוכית של הילד. ההורים הם המחליטים לגבי האפשרות לשינוי והתומכים העיקריים בה. כמובן שאפשר לקיים שיחה בטלפון על פי בקשה, אולם הניסיון מראה שמפגש הכולל את הפסיכולוג, את ההורים, את המחנכת ואת היועצת מאפשר תשתית טובה יותר להמשך שיתוף פעולה ולתקשורת רלוונטית להתקדמות הטיפול ולהשפעתו על המצב החברתי בכיתה. פעמים רבות גם מנהלת בית הספר או נושאי תפקידים נוספים, דוגמת מנהלי שכבה, מטפלות פרטניות או מורים מקצועיים, מצטרפים לפגישה. ככל שכל המבוגרים הסובבים את הילד משתפים

פעולה, חולקים תובנות, מקדישים תשומת לב וחושבים עליו, הסיכוי לשינוי חיובי עולה באופן ניכר.

שלושה תיאורי מקרה

שלושת תיאורי המקרה עברו אנונימיזציה מלאה וכל הפרטים המזהים שונו או טושטשו, לרבות מגדר, מבנה משפחתי ופרטים מזהים של מוסדות חינוך. תיאורים אלו מוצגים באישור ההורים וכפוף להסכמתם לשימוש בתיאור הכללי לצורכי פרסום מקצועי.

המקרה הראשון

תלמיד בבית ספר יסודי, בן לאם חד-הורית, נבון מאוד, אשר נזקק לתשומת לב רבה, באופן שגרם לילדים אחרים לאבד סבלנות כלפיו. לדוגמה, הייתה לו נטייה להשתלט על המשחק, לנסות להכתיב מהלכים ותפקידים לאחרים, ולדבר על עצמו ללא הרף. גם המחנכת איבדה סבלנות כלפיו כי הרגישה שכל מאמצייה אינם מקבלים הכרה מצידו. ביחסים איתה, הוא היה עסוק בעיקר בכל הפעמים שבהן היא לא העניקה לו תשומת לב אישית והתקשה להכיר במשאבים שהמחנכת השקיעה בו ולהעריך אותם. אימו לא הצליחה להבין את הסיבות שבגינן הוא מתלונן בפניה רבות ותכופות הן על הילדים הן על המחנכת. כצפוי, גם בקבוצה התנהגותו החברתית שוחזרה, כך שתובענותו לתשומת לב הייתה ניכרת וקיבלה התייחסות הן מצד המטפלים הן מצד הילדים. במפגשים הנלווים אחד מבין שני הפסיכולוגים פגש באופן קבוע את האם. במפגשים ניתנו לאם דוגמאות לאופן שבו בנה מגיב לילדים ולאופן שבו הילדים מגיבים אליו. ההתייחסות כללה תיאור אינטגרטיבי ומכבד של התנהלותו, כולל נקודות החוזק שלו. בעקבות מפגשים אלו, הצליחה האם לקבל את העובדה שיש צורך בשינוי משמעותי אצל בנה. יחד סוכם על דרכים שבהן אפשר לעזור לו בשינוי המתבקש בעזרת המחנכת, כדי למנוע הסלמה במצבו החברתי. מפגשים אישיים קצרצרים עם המחנכת, כאשר הילד ידע שהיא בקשר שוטף עם הפסיכולוג, הפחיתו בצורה משמעותית את מידת הפרעה. **העיקרון המנחה**

במקרה זה הוא יצירת ברית בין האם לבין הפסיכולוג, אשר עזרה לריכוך עמדתה כלפי המחנכת באופן שאפשר גם ברית טובה בין המחנכת לבין התלמיד.

המקרה השני

תלמידה בחטיבת-ביניים שאובחנה אצלה חרדה חברתית, הרגישה פחות ופחות חרדה עם בנות ובני קבוצתה ככל שהתרגלה אליהם. התהליך התבצע בתיווך שביצעו מטפלי הקבוצה בינה לבין משתתפות מסוימות בקבוצה ושכלל בהמשך את כל הקבוצה. לאורך השנים שקדמו לטיפול, ההורים חוו אכזבה מתמדת מצוותים חינוכיים של שני בתי ספר, כך שהיה צורך בריכוך עמדתם לטובת התגייסות כללית, אשר היטיבה עם בתם. במפגש עם הצוות החינוכי עלה הצורך לכך שהיא זקוקה לעזרת המחנכת בהכוונה ובציוות לעבודות משותפות עם תלמידות ספציפיות ואכן נוצרו איתן ניצני חברות. בשיחת המשך, בעניין אחר, המחנכת עדכנה את הפסיכולוגית שהתלמידה מסרבת לצאת לטיול השנתי. היות שנושא זה משותף לילדים נוספים, הפסיכולוגית העלתה אותו בקבוצה באופן כללי, בלי להתייחס ישירות אל המקרה של אותה ילדה, כך שנוצר דיון שנשמעו בו קולות שונים וילדים סיפרו חוויות שונות. בקבוצה הילדה אמרה שהיא לא מתכוונת לצאת לטיול השנתי ובתגובה לכך המשתתפים האחרים עודדו אותה לשנות את דעתה. לבסוף היא יצאה לטיול, ולהפתעתה נהנתה מאוד ונפתחה יותר לילדים האחרים מבחינה חברתית. כאשר סיפרה על כך בקבוצה זכתה לחיזוקים משמעותיים על האופן שבו היא מתמודדת עם הקושי שלה. **העיקרון המנחה** העומד בבסיסה של התערבות טיפולית זו הוא שבגישה טיפולית קבוצתית-משפחתית-מערכתית המידע המתקבל מכיוונים שונים עוזר לקדם את הטיפול ברבדים שונים. אותו "כאן ועכשיו" המתקיים בקבוצה מהווה בסיס לשינוי האישי, אבל העבודה עם ההורים ושיתוף הפעולה עם הצוות החינוכי מקדמים את האפשרות של הכללת הטיפול אל מחוץ למתרחש בקבוצה, והכללה זו היא מטרתו המרכזית של הטיפול. כלומר, התקדמות בקבוצה היא חשובה, אבל העניין המרכזי הוא יישום של ההתקדמות במציאות החברתית שמחוץ לקבוצה.

המקרה השלישי

תלמידת תיכון נעימת הליכות, אשר בהתנהלותה מגייסת מבוגרים רבים סביבה, המתפלאים שאין לה חברות. הוריה חשו כעס רב כלפי המחנכת, אשר לטענתם "לא ראתה אותה". בהתנהלותה בקבוצה מיד חל שחזור של רגישות-היתר שלה, אשר התבטאה בעמדה קורבנית ובנטייה לתגובות שליליות מוגזמות לאירועים בין-אישיים. היא התאפיינה בכך שייחסה רצינות רבה לכל אמירה שהופנתה כלפיה, גם כשמדובר באמירות חסרות-חשיבות, עד כדי כך שהמשתתפים האחרים בקבוצה איבדו סבלנות כלפיה, באופן דומה לחוויה החברתית שלה בכיתה. במפגש של הפסיכולוג עם ההורים ועם הצוות החינוכי הוא עזר לסמן את הכוחות שלה ואת נקודות החוזק הייחודיות שלה (יצירתיות והתמדה), אשר לא באו לידי ביטוי רק משום שלמחנכת לא הייתה מודעות לכך. מאז המפגש המחנכת שילבה אותה ביוזמות שונות, אשר השפיעו בצורה משמעותית על המיצוב החברתי שלה. תהליך השינוי בתחום רגישות-היתר ארך זמן, אולם במהלך זמן זה, ניתנה לה הזדמנות להתבטא בדרכים חיוביות שבנות ובני כיתה לא היו רגילים אליהן. **העיקרון המנחה** אשר סייע לשינוי הן אצל הנערה הן אצל כל הסובבים אותה הוא שבמקביל לזיהוי הגורם לקושי (רגישות-יתר), התקבלה הכרה בכוחות שלה והתבצע חיפוש אחר הדרכים החברתיות למימושם.

תהליך פיתוח ההתערבות

אחד האתגרים המשמעותיים ביותר בטיפול פסיכולוגי לילדים הוא העבודה עם ההורים באופן שייתן מענה טוב הן לילד הן להורים. בניגוד לטיפול במבוגרים, כאשר מטפלים בילד, המטפל מנהל מערכת יחסים גם עם הילד וגם עם ההורים. מערכת יחסים זו כשלעצמה מורכבת ביותר ויש לה מאפיינים שונים, הכוללים חוויה של רגישות בתפיסת ההורים את תפקודם, תחושת בושא או אשמה, תובענות כלפי המטפל ועוד.

טיפול פסיכולוגי בקבוצה מורכב עוד יותר בהיבט זה, מכיוון שכאשר יש צורך להסביר להורים את מטרות הטיפול ולעגן אותן בהתנהלות החברתית של ילדם בקבוצה, יש לשמור על הפרטיות של הילדים האחרים. התהליך שונה בגילים שונים של הילדים, אולם, הורים לילדים

צעירים מקבלים מידע פנימי שלרוב חסר להם, וזאת כדי לעזור להם להבין את חשיבות הטיפול וליצור ציפיות מותאמות. הבנת ההתנהלות של הילד בשיחה ובמשחק הקבוצתי כרוכה בהבנת תהליכים רגשיים של התקשרות (attachment), הבאים לידי ביטוי ביחסים של הילד עם משתתפים אחרים בקבוצה (Azani Sadka et al., 2024). מידע פנימי זה, כאמור, עובר אל ההורים תוך שמירה על פרטיות המשתתפים האחרים בקבוצה.

מורכבות נוספת כרוכה במעברי כיתות ומעברי בית ספר, אשר לא מעט ילדים חווים. פעמים רבות כאשר יש קושי חברתי מתמשך עולה הדילמה של מעברים אלו. כך יוצא שמטפלים מוצאים עצמם לא פעם בחשיבה משותפת על נושא זה הן עם הורים הן עם הצוותים החינוכיים. באופן כללי, אפשר לומר שעדיף לילד לפתור את האתגרים החברתיים בכיתה שבה הוא לומד, אלא אם כן, יש הסכמה שהמצב עבר גבול מסוים. החשש המרכזי הוא שגם בכיתה החדשה אותה עמדה שמאפיינת אותו תמשיך לנהל את התנהגותו והוא עלול למצוא עצמו במצב גרוע יותר. למצב זה אף תתווסף התחושה שקודם לכן לא היו מעוניינים בחברתו וגם אחרי השינוי המשמעותי שחל בעקבות המעבר לכיתה חדשה עדיין לא מעוניינים בחברתו. במיוחד במצבים אלו, החיבור והחשיבה המשותפת בין הפסיכולוג להורים ולצוות החינוכי, עשוי לחולל שינוי של ממש לטובה בחייהם של ילדים ושל משפחותיהם. תיאורי המקרה מדגישים את התרומה האפשרית של גישה טיפולית מערכתית לעבודה עם ילדים ובני נוער המתמודדים עם קשיים חברתיים מתמשכים. הגישה מציעה עקרונות יישומיים שאפשר להתאימם למצבים מגוונים, תוך שותפות עם צוותים חינוכיים ועם הורים.

שינוי חיובי בהתנהלות החברתית של הילד בקבוצה מהווה תנאי חשוב, ולעיתים הכרחי, ליצירת הכללה של ההישגים החברתיים אל מחוץ לקבוצה, ובפרט במסגרת הכיתה. כאשר מתקיימת **תשתית של יחסים מכבדים ותומכים בין כל המבוגרים המשמעותיים לילד – הורים, אנשי טיפול ואנשי חינוך –** הסיכוי להצלחתו של תהליך ההעברה גובר. שיפור ביכולת החברתית נצפה לעיתים לאורך זמן במהלך השתתפות בקבוצה טיפולית ממוקדת, אולם הכללתו תלויה גם בתמיכה של דמויות מפתח מחוץ לקבוצה. באמצעות חשיבה משותפת אפשר לזהות את כוחותיו הייחודיים של הילד ולבחון דרכים לממשם בזירות נוספות. דוגמאות

לכך הן זיהו של חברים פוטנציאליים, תכנון משימות ותפקידים מותאמים ובניית תקשורת רגשית ותפקודית בין המחנכת לילד. מהלכים אלו עשויים לקדם יישום משמעותי ומתמשך של ההישגים החברתיים בסביבה הבית ספרית.

רשימת מקורות

שכטמן, צ' (2010). ייעוץ וטיפול קבוצתי בילדים ומתבגרים. (תרגום: ת' עמית). יזרעאל – המכללה האקדמית עמק יזרעאל.

Azani Sadka, D., Zingboim, N., Shaver, P. R., & Mikulincer, M. (2024). Security-enhancement processes within group settings: Revising insecure working models of attachment during playful group interactions. *International Journal of Group Psychotherapy*, 74(2), 98–121.

Korem, A. (2024). Parental involvement in assisting the student in the social domain: The educators' perspective. *Social Education Research*, 5(2), 176-189.

<https://ojs.wiserpub.com/index.php/SER/article/view/4129>

Weir, K. (2025). U.S. teens need far more emotional and social support: Addressing loneliness and isolation is crucial to fighting the youth mental health crisis. *American Psychological Association*, 56(3).

<https://www.apa.org/monitor/2025/04-05/teen-social-emotional-support>

Zingboim, N., & Wasserman, A. (In press). When your heart goes out to the child: Reflections on therapist-initiated termination of treatment in child and youth therapy groups. *International Journal of Group Psychotherapy*.